

התחרות הרעה

מגרשת את

התחרות הטובה

חוקי הכלכלה האמיתיים [8]

:: ז'אק ז'נראו
תרגום: עופר סיטבון
עיצוב: גילי גופר ועופר סיטבון

האייק טען שהשווקים הם, בהגדרה, לא מושלמים בכל הקשור להעברת מידע רלוונטי לכל המשתתפים, לכן שום תהליך אידיאלי של תחרות אינו יכול להבטיח באופן קבוע את השימוש היעיל ביותר במשאבים.

הכלכלית האורתודוקסית, למרות שביקורות עליה הופיעו במהרה.

בשנת 1948 הציע הכלכלן האוסטרי הליבראלי פרידריך פון האייק השקפה שונה באופן בסיסי של התחרות "הטובה". הוא ביקר את האבסורדיות של הגישה הניאו-קלאסית שהציבה כמודל לשוק תחרותי מצב מושלם ובלתי-מציאותי באופן קיצוני, שאין שום אפשרות אפילו להתקרב אליו. האייק טען שהשווקים הם, בהגדרה, לא מושלמים בכל הקשור להעברת מידע רלוונטי לכל המשתתפים, לכן שום תהליך אידיאלי של תחרות אינו יכול להבטיח באופן קבוע את השימוש היעיל ביותר במשאבים. ואולם, עבור האייק, דווקא חוסר המושלמות הבסיסי של השווקים הוא שמקנה עליונות לתהליך המבוור של השוק החופשי: הפרטים מעבירים ביניהם את המידע, לפי האמצעים העומדים לרשותם ורצונותיהם. רק כך יוכלו להתאים את תכונותיהם לתחרות ולהיות יעילים יותר. הדבר אמנם אינו מאפשר להגיע לאופטימום התיאורטי שהבטיח המודל הניאו-קלאסי, אולם על פי האייק, השוק החופשי משפר את היעילות ומביא לשימוש המיטבי במשאבים דווקא בגלל אופיו הדינמי והלא מושלם. התחרות המשוכללת איננה, איפוא, שוק המוגדר בתנאים מופשטים, אלא תהליך דינמי שאותו מחוללת היוזמה החופשית.

בתחילת שנות ה-80, התיאוריה של השווקים התחרותיים (Contestable Markets) חיזקה את רעיון הדינמיות של התחרות החופשית. התחרות המושלמת הוגדרה רק בשני תנאים: כניסה חופשית ויציאה חופשית של פרטים אל השוק וממנו. אם תנאים אלו מתקיימים, כל עמדה המושגת בשוק, לרבות מונופול, נותרת תחרותית גם לגורמים אחרים. סגולותיה של התחרות אינן קשורות, איפוא, ליישום מדוקדק של מבנה המיוחד לשוק, אלא

האם עוד יש צורך למנות את סגולותיה של התחרות? נראה כי הרשימה התמציתית שלהלן מהווה כבר חלק מן התרבות הכלכלית המקובלת: התחרות מעודדת פריון - מאמץ וייצור, מקטינה את הבזבז, מתאימה את הייצור לצרכי המשתמשים, מצמצמת עלויות ייצור, ועוד. יתרונות אלה ראויים כשלעצמם אלא שהם אינם מתקיימים בכל צורה שהיא של תחרות או בכל דרגת חופש של המתחרים: מלחמה חסרת מעצורים, שבה הכל מותר, יכולה להרוס את יתרונותיה של תחרות בריאה.

האידיאל של תחרות "טובה" (משוכללת) הוא פיתוח של הכלכלנים הניאו-קלאסיים בשליש האחרון של המאה ה-19. לדבריהם, תחרות טהורה ומושלמת יכולה להבטיח שימוש מיטבי במשאבים. הכלכלן פרנק נייט הציג בשנת 1921 את התנאים החיוניים למימוש אידיאל התחרות המשוכללת: מספר משתתפים גדול, הומוגניות של הטובין (מוצרים זהים מנקודת מבטו של הצרכן), גישה חופשית לשוק, ניידות של גורמי הייצור (למשל - עובדים), שקיפות (מידע מלא ושווה לכל המשתתפים). תפיסה זו של התחרות "הטובה" שלטה במשך זמן רב בחשיבה

קצה הקרחון

אמר רב אברהם טל אמר רב: "פישר אמר בינואר 1998 בגלוי מה שפוליטיקאים נמנעו מלומר בפומבי - שהמשק הישראלי הוכנס למיתון באופן מודע". אתם הבנתם את זה? לא אסתר אלכסנדר, ולא אתר 'העוקץ' ולא דני גוטווין. ישירות מפי הגבורה: אברהם טל, העיתונאי הכלכלי של 'הארץ', כתב במפורש (13.1.2005, עמ' 11), שסטנלי פישר, אמר בינואר 1998 בגלוי מה שפוליטיקאים נמנעו מלומר בפומבי - שהמשק הישראלי הוכנס למיתון באופן מודע. לא אינתיפאדה, ולא משברים בשוקי ההון הגלובליים, ולא החמסין, ולא הגשם, ולא הצונאמי ולא המשק המתעורר של אינדונזיה, ולא עמיר פרץ ולא ההסתדרות ולא מור ישראל ולא אוהדי בית"ר ירושלים. המשק הישראלי הוכנס למיתון באופן מודע. כמדיניות. ואת זה אמר סטנלי פישר, והוא אמר זאת בינואר 1998, ובגלוי.

ובעלי המניות. הפירמות החלו לחפש רווחיות מיידית, שלעיתים קרובות אינה תואמת ניהול יציב ותכנון עסקי ארוך-טווח. יתרה מזו, מחקר שנערך לאחרונה בקרב 800 פירמות מצפון אמריקה, הראה כי מדיניות של צמצום שיטתי בעלויות הייצור לשם חיזוק שולי הרווח פוגעת בדרך-כלל, בטווח הארוך, בערך המניות עצמן! התחרות החופשית יכולה לפעול, איפוא, כנגד האינטרס של מי שברך-כלל מקדם אותה. אך האם זוהי התנהגות לא רציונלית? לא ממש. אמנם, התיאוריה הכלכלית, כמו גם הניסיון המעשי, מראים כמעט תמיד ששיתוף פעולה סולידרי יעיל יותר מאשר תחרות אינדיבידואלית. ואולם, בהיעדרן של סולידריות חברתית חזקה או של רגולציה פוליטית שיכולה לאכוף שיתוף פעולה, אין לשחקנים הרציונליים ברירה אחרת מלבד התחרות. במלחמה, הכלל הוא "הקם להורגך השכם להורגו", גם אם ברור

לחופש הכניסה והיציאה לשווקים, קרי - ליוזמה החופשית.

רק טוב? לא בהכרח

במקביל, מהר מאוד הגיעו הכלכלנים למסקנה כי התחרות "הטובה" לא יכולה להיות תחרות מקסימלית, משולחת רסן. כבר בתחילת המאה ה-20 הסביר הרוסי ולדימיר דמיטרייב שכדי להשיג נתח שוק, חייבות הפירמות הנלחמות זו בזו לצבור עודפים של מלאי, להגביר הגברת-יתר את כושר הייצור ולהוציא כספים רבים על פרסום ושיווק. עלויות אלו של "מימוש" התחרות מהוות, בחלקן, בזבוז משאבים שהיה יכול להיעשות בהם שימוש מועיל יותר בעולם של תחרות מתונה יותר. אלא שכיוון זה של החשיבה הכלכלית אינו מוכר ולא נחקר דיו. התיאוריה הכלכלית האורתודוקסית מנתה טעמים אחרים שבשלם תחרות טהורה ומושלמת אינה מבטיחה שימוש מיטבי במשאבים (החצנות, טובין ציבוריים). (חוקי הכלכלה [7] 'יעילות זה לא הכל', גיליון 15 של 'חברה', ספטמבר 2004).

מבחינה מעשית אין ספק, למרבה הצער, בהשפעותיה השליליות הדרמטיות של התחרות החופשית על הסביבה, הבריאות והביטחון: ספינות-מטען נושאות פסולת המאיימת על מפרצי הים, נהגים לחוצים מדי נרדמים על ההגה, מחלת "הפרה המשוגעת" ועוד. האם - בעולם שבו הצרכן הריבון יכול לקבל, בלא ידיעתו, חלב ובו כמות מסוכנת של סיליקון, מזון תינוקות ללא רכיבים חיוניים, או עוף נגוע ב"שפעת העופות" - אין משהו סוריאליסטי ברעיון שלפיו התחרות תגרום ליצרנים לשפר ללא הרף את איכות מוצריהם כדי לספק באופן אופטימלי את צרכיהם של בני האדם?

תחרות וגלובליזציה

מאז סוף שנות ה-70 השתנה אופיה של התחרות, בראש ובראשונה בגלל הגלובליזציה. המעבר מן המגרש הלאומי או האזורי אל המגרש הגלובלי לא היה מלווה בהקמתם של מנגנונים בינלאומיים להסדרת התחרות, שהיו קיימים, לפחות עד אז, בתוך המדינות. בנוסף, המעבר החופשי של ההון, והעלייה בחשיבות תפקידם של גופי ההשקעה המוסדיים הגדולים במימון הפירמות דחקו את התחרות על ליבו של הלקוח - זו שאמורה לשפר את איכות המוצר - לטובת התחרות על ליבם של שוקי ההון

התחרות המושלמת הוגדרה רק בשני תנאים: כניסה חופשית ויציאה חופשית של פרטים אל השוק וממנו. אם תנאים אלו מתקיימים, כל עמדה המושגת בשוק, לרבות מונופול, נותרת תחרותית גם לגורמים אחרים.

כבר בתחילת המאה ה-20 הסביר הרוסי ולדימיר דמיטרייב שכדי להשיג נתח שוק, חייבות הפירמות הנלחמות זו בזו לצבור עודפים של מלאי, להגביר הגברת-יתר את כושר הייצור ולהוציא כספים רבים על פרסום ושיווק.

שיעיל יותר למנוע את המלחמה. לסיום, האם בחינת מאזן העלויות והיתרונות של התחרות אינו אמור לשלב לתוכו גם שיקולים של צדק? גם בהיעדר הסכמה על קריטריון מוגדר ל'צדק', ישנה הסכמה כמעט גורפת לפיה צדק מחייב צמצום ניכר של אי-שוויון. התחרות הגלובלית מאז שנות ה-80 התדרדרה לקיצוניות ולכן יצרה, כמעט באופן שיטתי, עלייה באי-שוויון, בתוך המדינות כמו גם בינן לבין עצמן. ואולם אין לטעות: לא התחרות עיוותה את המדינות; המדינות הן שעיוותו את התחרות בכך שסירבו להסדיר אותה, ובכך הפכו את קנאת הסופרים למלחמת הישרדות.

Jacques Genereux
(ז'אק ז'נראו) הוא פרופסור לכלכלה במכון ללימודים פוליטיים בפריס. המאמר המלא התפרסם בכתב העת "Economiques Alternatives", בחדש מארס 2001.